

ПРО ПРАВОМОЧНІСТЬ ВСЕУКРАЇНСЬКОГО З'ЇЗДУ РАД
(Київ, 4-6 грудня 1917 року)

У радянській історіографії досліджень на цю тему не було. Вважалось, що Всеукраїнський з'їзд Рад у Києві «з самого початку перетворився у контрреволюційне збіговисько ворогів пролетарської диктатури» [1, с.358], а писати історію контрреволюції не дозволялось. Використавши весь комплекс архівних і опублікованих джерел, автор об'єктивно розглядає питання правомочності з'їзду та аналізує прийняті ним рішення.

Ідея скликання всеукраїнського з'їзду Рад належала ЦК РСДРП(б), Леніну. Її виконавцями в Україні були їх агенти - кандидати в члени ЦК РСДРП(б) Євгенія Бош та Артем (Сергєєв). Перша очолювала обласний комітет більшовиків Південно-Західного краю в Києві, другий - Донецько-Криворізький обласний комітет РСДРП(б) у Харкові. Обоє були вірними лєнінцями, виконавцями будь-яких рішень Ілліча.

На початку листопада 1917 р. Центральна Рада встановила свою владу у Києві та Україні, не визнала лєнінський Раднарком. У відповідь ЦК РСДРП (б) та більшовицький уряд на чолі з Леніним негайно стали вживати заходи щодо ліквідації української Ради. За їх вказівкою у першій декаді листопада більшовицькі фракції на пленумах Київської і Харківської Рад робітничих та солдатських депутатів за допомогою запрошених ними солдат та червоногвардійців провели резолюції про скликання всеукраїнського з'їзду Рад для передачі йому всієї влади та «реорганізації» Центральної Ради [2, с.40, 150-151].

Але губернські, повітові і міські ради робітничих, солдатських та селянських депутатів України не підтримали ініціативу київських та харківських більшовиків, визнали владу Центральної Ради та активно співробітничали з нею. Навіть Київська рада спасувала рішення про скликання всеукраїнського з'їзду Рад та «реорганізацію» Ради, яке було прийняте на її «розширеному» засіданні 4 листопада 1917 р. [3; 4].

Не маючи ніякої підтримки в радах, в т.ч. Київській, обласний комітет РСДРП(б) Південно-Західного краю від імені не існуючого обласного комітету рад цього краю 10 листопада запропонував Центральній Раді взяти на себе ініціативу скликання всеукраїнського з'їзду Рад та обіцяв їй необхідну підтримку. Цю пропозицію 11 листопада опублікувала газета «Пролетарская мысль» - орган київських більшовиків.

У радянській історіографії стверджувалось, що Центральна Рада в листопаді виступала проти скликання всеукраїнського з'їзду Рад. Але вона ще у травні-червні 1917 р. провела всеукраїнські з'їзди військових, селянських і робітничих депутатів України, обрала на них Всеукраїнські Ради військових, селянських і робітничих депутатів, ввела їх до свого складу. Одержавши в

листопаді 1917 р. підтримку і російськомовних рад робітничих і солдатських депутатів, Центральна Рада вважала можливим і необхідним скликати з'їзд всіх рад України. Уже в середині листопада всеукраїнська Рада робітничих депутатів [16, 21 листопада; 5, с.293], а потім всеукраїнські селянська Спілка і військова Рада висловились за скликання цього з'їзду.

Користуючись демократизмом Центральної Ради, більшовики Південно-Західного краю провели свій обласний «з'їзд» у Києві в Маріїнському палаці (тоді приміщення рад і партій) 3-5 грудня 1917 р. за участю всього 47 делегатів [6]. У схвалених в душі ленінських настанов резолюціях «Про українську Центральну Раду» і «Про ставлення до ультиматуму Ради народних комісарів» вони звинуватили Раду в буржуазності і контрреволюційності, закликали робітників, солдат і селян України разом з трудящими Росії підніматись на боротьбу з нею [7]. Про конструктивну участь більшовиків в роботі Всеукраїнського з'їзду Рад не могло бути і мови. Ще 3 грудня, до відкриття з'їзду Рад України, делегати обласного більшовицького «з'їзду» констатували, що з'їзд Рад України підтримає Центральну Раду. Після тривалих дебатів вони зійшлись на тому, що слід суворіше поставитись до мандатів делегатів з'їзду Рад, «всіма силами» піти і оголосити його неправомочним, по можливості повести за собою частину делегатів. Звертає увагу той факт, що на закритих засіданнях обласного партійного з'їзду Є.Бош, Л.П'ятаков, Г.Лапчинський та всі інші іменували прибулих до Києва делегатів «з'їздом Рад» [8], тобто визнавали його правомочним всеукраїнським з'їздом Рад.

І Всеукраїнський з'їзд Рад розпочав свою роботу 4 грудня 1917 р. у приміщенні купецького зібрання. У телеграмі, відправленій з Києва Харківській раді ще до відкриття з'їзду, повідомлялось про прибуття 250 делегатів від рад робітничих і солдатських депутатів, а також великої кількості селянських депутатів, які вимагали рівних прав з ними. Київська «Южная газета» 5 грудня визначила чисельність делегатів в понад тисячу. Харківська газета «Нова громада» з посиланням на розмову по прямому проводу 5 грудня з Києвом повідомила: «Прибуло близько 2000 делегатів, серед яких більша частина селяни» [9]. Очевидно більш поінформованою була редакція київської газети, яка писала про тисячу делегатів з'їзду за станом на 4 грудня. Але слід враховувати, що делегати продовжували прибувати на з'їзд і 5-6 грудня. Чисельність їх могла значно збільшитись.

Посилаючись на те, що більшовицький оргкомітет Всеукраїнського з'їзду Рад наче б то чекав прибуття лише 500 делегатів, Є.Бош і радянські історики робили висновок про відсутність повноважень у всіх інших. На їх думку, вони були делегатами від українських «куркульських» спілок [10, с.121; 1, с.356].

Але навіть прості підрахунки свідчать про помилковість цих суджень. В Україні тоді налічувалось близько 300 рад робітничих і солдатських депутатів

[5, с.282]. За нормами більшовицького оргбюро з'їзду 9 губернських рад робітничих і солдатських депутатів мали право надсилати по 7 делегатів, а всього 63. 9 губернських рад селянських депутатів могли надсилати по 4 чол. всього 36 депутатів. Ради повітових міст разом посилали по 5 делегатів - 3 від ради робітничих і солдатських депутатів і 2 від ради селянських депутатів. Де не було губернських і повітових селянських рад, за їх нормами делегатів надсилали губернські і повітові селянські спілки. Таким чином, від 102 повітових міст України на з'їзд могло приїхати 510 делегатів.

Радам містечкових і заштатних міст України, які не були адміністративними центрами, належало надсилати на з'їзд по 3 делегати (в т.ч. 1 від ради селянських депутатів). Таких рад в Україні налічувалось до 200, і вони могли делегувати на з'їзд близько 600 чол. Солдатським комітетам 68 корпусів Південно-Західного і Румунського фронтів належало послати на з'їзд по одному делегату, 7 армійським комітетам - по два. Двум фронтовим комітетам - по три делегати, а всього 88 чоловік. По 3 представника з вирішальним голосом могли надіслати 6 організацій: Всеукраїнські Ради робітничих, військових і селянських депутатів, Окружна Рада Київського військового округу, обласний комітет Рад робітничих і солдатських депутатів Південно-Західного краю (ним був обласний комітет більшовиків) і Головний комітет Південно-Західної залізниці. [2, с.551-552].

Таким чином, навіть за нормами оргбюро, очолюваного більшовиком В.П.Затонським, слід було чекати прибуття до Києва не 500 делегатів, а понад 1200. Лише третина з них мала представляти робітників, дві третини - солдат і селян. Отже за кількісним складом всеукраїнський з'їзд Рад цілком відповідав нормам представництва більшовицького оргбюро з'їзду.

Слід також мати на увазі, що Центральна Рада була не менш, а більш «законною» стороною по скликанню в Києві всеукраїнського з'їзду Рад. Обласний комітет РСДРП (б) ще 10 листопада поступився Центральній Раді ініціативою скликання з'їзду Рад у Києві. Але Рада і не потребувала такої люб'язності, оскільки її підтримували майже всі ради робітничих, солдатських і селянських депутатів України. Правомочність Центральної Ради скликати і проводити всеукраїнський з'їзд Рад не може викликати сумніву.

За даними учасниці з'їзду Є.Бош, на з'їзд прибуло близько 1000 делегатів, серед яких було багато селян і військових. За її версією вони вважали себе делегатами з'їзду, але більшовицька мандатна комісія відмовила їм у мандатах. У відповідь ці прибічники Центральної Ради захопили печатку мандатної комісії і видавали собі мандати. Це, наче б то, послужило причиною для екстреного засідання обласного і Київського комітетів РСДРП (б), обласного виконкому Рад Південно-Західного краю. На ньому було вирішено оголосити всеукраїнський з'їзд Рад зірваним, провести замість нього мітинг і відколоти від з'їзду частину делегатів.

Отже, більшовики спровокували конфлікт у мандатній комісії з'їзду і приступили до здійснення рішення обласного з'їзду РСДРП (б) від 3 грудня про зрив роботи всеукраїнського форуму Рад робітничих, солдатських і селянських депутатів. Більшовицька фракція з'їзду Рад відмовилась від співробітництва з Центральною Радою та запропонованих їй двох місць у президії з'їзду - бо Раднарком оголосив Центральну Раду «ворогом народу».

З дозволу президії всеукраїнського з'їзду Рад перед його відкриттям з заявою виступив голова більшовицького оргбюро В.П.Затонський. Він оголосив рішення більшовицької фракції про неправомочність з'їзду і запропонував вважати його всеукраїнським мітингом. На пропозицію лідера української соціал-демократичної фракції М.Порша було оголошено перерву в роботі з'їзду до наступного дня для розв'язання спірних питань з більшовицькою фракцією, в т.ч. про правомочність мандатів делегатів. Є.Бош у своїх спогадах відверто писала, що цим переговорам більшовики не надавали ніякого значення, бо не збирались брати участь у роботі з'їзду. Лише троє представників взяло участь у переговорах з тактичних міркувань [10, с.125]. Перевіркою мандатів делегатів з'їзду вони не займались, оскільки не розраховували виявити серйозних порушень.

5 грудня на спільному засіданні обласного і Київського комітетів РСДРП (б) більшістю голосів було вирішено виступити на з'їзді Рад з декларацією, звинуватити Раду в зриві його, закликати делегатів перейти в інше приміщення для вирішення питання про перенесення роботи з'їзду Рад до Полтави чи Харкова. Лише члени Київського комітету РСДРП (б) виступили за коаліцію з Центральною Радою, проти залишення з'їзду Рад у Києві [10, с. 125-126], але вони залишились у меншості.

На засідання з'їзду Рад України 5 грудня, що відкрився у оперному театрі, прибув у повному складі Генеральний Секретаріат Центральної Ради. Головуючий на з'їзді Н.Порш надав слово С.Петлюрі для екстреного повідомлення. Генеральний військовий секретар повідомив про ультиматум Раднаркомом Росії Центральній Раді, що викликало бурхливе обурення делегатів з'їзду. С.Петлюра оцінив ультиматум як грубе порушення національних прав і незалежності українського народу, втручання в його внутрішні справи. Він повідомив також про концентрацію російських більшовицьких військ в районі Староконстантинова на Волині, а також біля Гомеля і Брянська, звідки вони рухаються в Україну, до Бахмача. С.Петлюра назвав це ударом в спину Українській Народній Республіці, закликав «не пускати насильників на нашу землю» [1, с. 360].

Після виступу С.Петлюри Н.Порш оголосив про офіційне відкриття з'їзду і надав слово представнику більшовицької фракції І.Ю.Кулику. У відповідності з рішенням обласного з'їзду РСДРП (б) він зачитав декларацію про зрив з'їзду Рад Центральною Радою і запропонував представникам Рад робітничих і солдатських депутатів перейти в інше приміщення [17, с. 127].

Але покинула з'їзд лише його більшовицька фракція. На своїй нараді вона прийняла запрошення з Харкова від кандидата у члени ЦК РСДРП (б) Артема і 7-8 грудня переїхала туди [10, с. 127; 2, с. 565-567].

Після переїзду до Харкова київські делегати-більшовики прийняли резолюцію про зрив Центральною Радою I з'їзду Рад України та перетворення його в мітинг «різноманітних організацій», які оголосили себе з'їздом Рад. Ухвалені на ньому рішення оцінювались як «декоративне прикриття антинародної дрібнобуржуазної політики Центральної Ради». У резолюції вказувалось, що з'їзд у Києві залишило 124 чоловіки від 49 Рад України в знак протесту проти «нечуваного насильства української буржуазії та її прислужників» над Радами робітничих, солдатських і селянських депутатів. У резолюції перелічувалось 49 Рад зі вказівкою кількості їх делегатів, що покинули з'їзд Рад України [2, с. 555-557].

Цю резолюцію більшовицький «Донецький пролетарий» опублікував 14 грудня 1917 р. без вказівок прізвищ представників 49 Рад, які наче б то підписали її. Вона мала виключно пропагандистський характер, і наведені у ній дані про чисельність делегатів, які покинули з'їзд, не можуть викликати довіри. Але навіть за цими даними з'їзд покинули лише окремі делегати від 49 Рад України - тільки десятої частини від усіх Рад. З'їзд покинуло 124 чоловіки - менше 10 % делегатів всеукраїнського з'їзду Рад у Києві. Але не всі вони приїхали до Харкова, що досі не враховується дослідниками. Викриваючи неправомочність більшовицького «уряду» України, обраного більшовиками у Харкові, член делегації Центральної Ради М. Любинський на переговорах у Брест-Литовську наприкінці січня 1918 р. повідомив про «втечу» з Київського з'їзду до Харкова «маленької групи більшовиків, коло 80 чоловік» [11].

Таким чином, нема ніяких підстав вважати Всеукраїнський з'їзд Рад у Києві неправомочним після залишення його більшовицькою фракцією. Тим більше, що навіть більшовицька мандатна комісія з'їзду не навела конкретних даних про неправомочність делегатів, обраних на з'їзд. Хоча під час переговорів з українським керівництвом з'їзду 4 грудня часу для перевірки мандатів було достатньо. Але ніяка перевірка мандатів не могла забезпечити більшовикам чисельної переваги на з'їзді. Тому вони необрунтовано і оголосили його «підтасованим».

Залишення з'їзду більшовицькою фракцією не позбавило його права продовжувати свою роботу. В роботі з'їзду продовжували брати участь партійні фракції українських і російських есерів, українських і російських соціал-демократів (меншовиків), Бунду та інших єврейських партій - загалом весь спектр соціалістичних партій України. Всеукраїнський форум у Києві працював 5-6 грудня 1917 р., зберігаючи правомочність з'їзду Рад робітничих, солдатських і селянських депутатів та селянських спілок.

Він засвідчив підтримку Центральної Ради майже всіма радами України, які представляли широкі маси українського народу. Більшовики на цьому з'їзді зазнали повної поразки, їх спроба переобрати Центральну Раду провалилась.

Список літератури:

1. Короливский С.М., Рубач М.А., Супруненко Н.И. Победа Советской власти на Украине. М., 1967.
2. Великая Октябрьская социалистическая революция на Украине: Сб. док. Т.2. К., 1957.
3. Киевская мысль. Орган Киевского комитета партии конституционных демократов. 1917. 19 ноября.
4. Пролетарская мысль. Орган Киевского Совета рабочих депутатов и Киевского Центрального Совета профсоюзов. 1917. 19 ноября.
5. Гамрецький Ю.М., Тимченко Ж.П., Щусь О.Й. Ради України в 1917 р. К., 1974.
6. Очерки истории Коммунистической партии Украины. К., 1972.
7. Большевистские организации Украины (ноябрь 1917 - апрель 1918 г.): Сб. док. К., 1962.
8. Большевистские организации Украины: организационно-партийная деятельность. Февраль 1917 - июль 1918: Сб. док. К., 1990.
9. Нова громада. Орган Ради Слобідської України. 1917. 8 грудня.
10. Бош Е.Б. Год борьбы. К., 1990.
11. Вільне Слово. Львів. 1918. 9 лютого.

Надійшла до редколегії 15.05.99

В.А.Греченко, д-р іст. наук

ПОЛІТИЧНА БОРТЬБА В 1923-1924 РР.: СУТЬ, ФОРМИ ТА МЕТОДИ

Політичну боротьбу, як один з виявів політичних конфліктів в 20-ті роки нашого століття, можна розділити на міжпартійну і внутріпартійну. З закінченням громадянської війни та національно-визвольних змагань в Україні, з перемогою більшовиків у військовому протистоянні, міжпартійна боротьба носила в основному формальний характер. Зосередження в руках більшовицької партії державного апарату, армії, каральних органів, засобів масової інформації, економічних висот означало, що питання «хтокого?» у міжпартійній боротьбі наперед вирішене. І хоча остання з небільшовицьких партій – УКП (Українська комуністична партія) проіснувала до 1925 р., суттєвої ролі в політичному житті, функціонуванні політичної системи ні вона, ні залишки інших партій вже не відігравали.

У нашій статті ми зупинимось на іншому вияві політичного конфлікту – внутріпартійній боротьбі. Слід підкреслити, що ця боротьба не мала якогось локального, лише внутріпартійного значення тільки для членів більшовицької партії. Згідно з поширеною типологізацією політичних конфліктів внутріпартійна боротьба може бути віднесена до *групового* конфлікту. Але, враховуючи той факт, що більшовицька партія була спочатку *урядовою* партією, а згодом, з еволюцією в бік тоталітаризму, стала *державною* партією, цей конфлікт за ступенем важливості можна віднести до *основного*, оскільки внутріпартійна боротьба, яка проходила у 20-ті роки, була не-